Shliakhets'ki zabavy

PG
3941
S55
1920

From the Collection
of the late

JOHN LUCZKIW

Шляхецькі Забави

або

ан Потоцький.

Історичні оповіданя.

Ціна 20 цнт.

Ню Йорк — New York.

1920.

Українська Народна Книгарня
EAST 9th ST., NEW YORK, N. Y.

ПАРТИТУРИ

до українських драматичних творів:

Безталанна, драма в 5 діях 80
Бувальщина, комедія в 1 дії 80
Бурлака, драма в 5 діях 60
Вихованець, комедія в 3 діях 80
Вихрест, драма в 5 діях 80
В неволі темноти, ком. в 3 діях 80
Дай серцю волю, драма в 5 діях $1.25
Душогуби, драма в 5 діях 80
Дячиха, комедія в 4 діях 60
Жидівка вихрестка, драма в 5 діях 80
Запорожський Клад, ком. опе. 3. діях $4.50
За Немань іду, оперета в 4 діях $1.25
Катерина, драма в 4 діях 80
Коханє в мішках, водевіл в 1 дії 30
Мати Наймичка, драма в 4 діях 80
Невольник, драма в 5 діях $1.25
Ой не ходи Гриця та на вечерниці, драма в 5 діях $1.75
Орися, комедія в 4 вія 60
Панна Штукарка, комедія в 3 діях 60
Пімста жидівки, драма в 5 діях $1.25
Повернув ся із Сибіру, драма в 5 діях 80
По ревізії, етюд в 1 дії 50
Пошились у дурні, ком.-опера в 3 діях .. $1.25
Сатана в бочці, комедія в 1 дії 80
Сватанє на вечерницях, водевіль в 1 дії 80
Тарас Бульба, драма в 4 діях 80
Хмара, драма в 5 діях 80
Як ковбаса та чарка, то минесь ся і сварка, водевіль в 1 дії 50

Всі замовленя посилайте на адресу:

NARODNA KNYHARNIA

433 East 9-th St., New York, N. Y

Shliakhetski

Шляхецькі Забави

ОПОВІДАНЯ.

ЗБІРКА
ІВАНА ЛУЧКОВА

В. К.

Нью Йорк, Н. Й. — New York, N. Y.
1920.

LIBRARY
MAY
4
1984
UNIVERSITY
OF TOR

PG
3941
S55
1920

ПЕРЕДНЕ СЛОВО.

"...Якби розказать
Про якого небудь одного маґната
Історію-правду, то перелякать
Саме-б пекло можна..."

Тарас Шевченко.

Страшні були часи панованя польскої шляхти на Украіаї, — часи, коли нїякий закон не мав сили, коли кождий пан і підпанок мав необмежену волю над робучим народом. Жили сї пани в гарних, великих палатах, — а кругом них стояли обдерті непошиті хати; мали повні комори всякого богатства, — а люде вмирали з голоду і холоду; цїлими днями справляли гучні забави, бенкети і польованя, — а селяни кровавим потом зливали поля, щоби родив ся на них хлїб для пана. І не тільки примушувала шляхта селян до тяжкої роботи і тримала їх в бідї і нуждї; пани придумували ще всякі насильства, щоби більше муки завдати селянам. Нїколи дївчина не могла перейти спокійно коло двора; жінка не могла спокійно пійти в лїс за губами чи хворостом; нїколи не вільно було спізнити ся на поле; за найменьшу провину або й без нїякої причини пан зневажав чоловіка, бив-катував, часом і убив на смерть. Поводила ся шляхта з людьми, як не можна гірше поводити ся й з товариною.

Наші люди знають сотки оповідань про ті «панські жарти». В сій книжочцї ми подаємо декотрі з них — пару незначних, дрібних каплин з безмежного моря кривд, заподіяних нашому народови польськими панами.

В першій частинї книжочки містимо кілька оповідань про самоволю польського маґната Миколи

Потоцького. Народ зве його також Каньовським. Назву сю отримав Потоцький від міста Канева, де був старостою. Жив він перед 130 роками. За молодих літ учив ся у львівських Єзуїтів. Маючи ледве 21 літ, став уже паном величезних маєтків. До тих маєтків належали цілі ключі в Галичині і на росийській Україні. Розпоряджаючи ними, не оглядав ся Потоцький на нїкого і вславив ся такими злочинами, як нїякий иньший пан перед ним і по нїм. Запалити село, щоби ночию було йому видно вертати з весіля або з польованя, застрілити бабу, що збирала в лїсї опеньки, всипати підданному сто нагаїв — все те було для нього забавкою. Ще до недавна жили люди, що памятали гарну, молоду Бондарівну, яка не хотїла піддати ся пану Потоцькому, за що він і збавив її віку. В Луцьку на Волини — де та подія стала ся — можна ще й нині в сїльських хатах подибати образ молодої, гарної дівчини в селянській одіжи. Се молода Бондарівна, котру Потоцький житя позбавив. Та часом трапляло ся так, що і Потоцькому обірвало ся те, що йому належало ся. Мимо всїх звірств М. Потоцького, наш нарід не згадує його з ненавистию, очивидно тому, що той звір в людськім тїлї мав одну добру прикмету: дотримував раз даного слова. А кілько було між польськими шляхтичами таких, котрі не мали в собі нїчого людського. Про таких все память загибає, хочби їм ставити і незнати які будівлї та памятники.

Друга частина нашої книжочки містить не менше страшні і кровавi, «жарти» иньшої польської шляхти; бо кождий польський, шляхтич, кождий оконом, кождий посїпака уважав себе рівним Потоцькому і не хотїв позволити застидати ся маґнатови. Сю історію, поміщену в другій частинї книжочки, списав таки Поляк, і то шляхтич, ґраф Старженьский, який власними очима глядів на страшну самоволю своїх сучасників. Списав їх тай передав внукам на сором. А що ті внуки не показують нїякої охоти поправити ся, то ми друкуємо ті оповіданя; нехай наші люде знають, з ким мають до дїла.

I.

ПАН ПОТОЦЬКИЙ.

1. Пісня про Бондарівну.

У містечку Берестечку
Команда стояла —
Молодая Бондарівна
В ратуши гуляла.
Де не взяв ся пан Потоцький —
Звелїв танець грати,
Та як начав Бондарівну
За ручку стискати.
Молодая Бондарівна
Сих жартів не знала,
Та підняла білу ручку —
Йому в лице дала.
А там були такі люди,
Що сказали стиха:
«Тїкай, тїкай Бондарівно,
Буде тобі лихо!...»
Утїкала Бондарівна
З міста та на місто,
А за нею пан Каньовський
Зо всїм своїм військом.
Утїкала Бондарівна
Темними лугами,
А за нею два гайдуки
З острими мечами.
Один піймав один піймав
Пригорнув до себе:
— Ой, жаль менї, Бондарівно,
Ой, жаль менї, тебе!

Другий піймав, другий піймав,
За чорную косу:
— Годіж тобі, Бондарівно,
Ще й гуляти доси!
Та привелиж Бондарівну
В новії покої,
Посадили Бондарівну
За столи тисові.
Посадили Бондарівну
До стіни плечима.
А до пана Каньовського
Чорними очима.
Посадили Бондарівну
На золотім кріслі:
— Співай, співай, Бондарівно,
Жалобнії пісні.
Як начала Бондарівна
Пісоньки співати,
Ой, як начав пан Каньовський
З жалю умлівати!
— А чи маєш, Бондарівно,
В сих покоях жити, —
А чи маєш, Бондарівно,
В сирій земли гнити?
— Луччеж менї, луччеж менї
В сирій земли гнити,
Чим з тобою недолюдом
В сих покоях жити!...
Як ударив пан Каньовський
З нової рушниці,
Та попав же Бондарівну
В ті красненькі лиця.
—Дайтеж, слуги, дайте слуги
До Бондара знати,
Нехай прийде старий Бондар
Дочку поховати.
Як прийшов же старий Бондар
Як начав плакати:
— Одним одну дочку маю —
Мушу поховати!...

2. Голка.

Кілька миль від Тульчина, коло одного мастку Потоцького, жив з жінкою, з дітьми, небогатий шляхтич пан Кондратович. Мав він кілька морґів земельки, фільварочок, добре працював і хвалив Господа, не прохав в нїкого хліба. Розсердив ся раз на його за щось економ того мастку, пан Трудурський, — а кождий з економів теж удавав з себе Потоцького, — тай вигнав бідного шляхтича, з жінкою з дітьми з власної хати. Що робити бідолашному шляхтичу? Не запозивати ся-ж йому з маґнатом! От він осїдлав коника, тай поїхав собі в Тульчин до самого Потоцького, щоб здать ся на ласку і правду його ясновельможности. Не доїжджаючи милю до Тульчина, Кондратович здалека побачив поїзд Потоцького. Сам він їхав попереду, а за ним цїлий шкадрон жовнїрів, козаків, доїзжачих, стременних і псарів з гончими і хортами. Дуже зрадїв Кондратович, побачивши Потоцького: «Се, думав, сам Господь посила його менї; може він ласкаво мене вислухає і звелить вернути заграблену худобу.» Зупинив коня, зняв шапку і стоїть собі; не осьмілив ся сам і підїхати до гетьмана. Аж ось сам Потоцький шпигнув коня острогами і підскочив до Кондратовича.

— Хто єстесь? спитав Потоцький. — Шляхтич, ясновельможний пане, — одвітив Кондратович, нахиляючись аж до луки. — А маєш голку? — знов спитав Потоцький. Кондратович випняв баньки, дивить ся йому у вічи, не знає що й казати. — Маш голке, гунцвот, лайдак? — гримнув Потоцький і брови нахмурив і почервонїв: вже й розсердив ся! Так зараз його чортяка і вхопила за серце. — Нема, ясновельможний пане, — одвітив Кондратович. — Нїма! — крикнув Потоцький, аж зубами заскреготав. — Патшай, — каже, показуючи застромлену в рукав голку, обкручену ниткою, як буває у кравцїв, — патшай: я грабя Потоцький, коронний гетьман, пан

над панами, мам сто городів*), — і в мене є голка, щоб часом — розірветь ся — зашити, а ти ланець**), безштанко, і в тебе нема?... А нуте, хлопці, дайте йому в скуре! — Не дали йому бісові котолупи і слова промовити, стягли раба божого з коня і почали чухрати канчуками; а Потоцький дивить ся та приговорює: — Оттак дурнїв вчать та на розум наводять! Оттак і ти вчи і лупи їх власною мосю рукою!—Можеб ще більше всипали небораку, на на його щасте схопив ся зайчик. От Потоцький покинув Кондратовича і чкурнув за куценьким. Не схаменув ся бідолаха Кондратович, відкіль йому і лихо склалось; думав знайти защиту, правий суд, а знайшов, ні за що, ні про що люту кару. «От, тобі думає, і паньська правда! запозивай тепер маґната до божого суда!» Заплакав сердешний і поїхав до Тульчина до свого родича, що служив у Потоцького конюшим. Приїхавши, розсказав йому усе, як було, як його Трудурський ограбив і як Потоцький одчухрав. — Якаж у тебе думка? — питає родич. — От яка, — каже Кондратович, — тепер менї вже не до земельки: нехай вона чортам достасть ся; жінку з дїтьми віддаю на волю божу, а сам... пропаду, а вже віддячу диявольскому сину!

Нїчого казати, завзятий таки з біса був і Кондратович, — не з того десятка, що гоють спину чужими дукатами. Та ще, нївроку йому, і здоровий був; на одну руку трьох би таких клав, як Потоцький. — Не журись, — каже родич, — віддячиш, коли вже тобі так того схотїлось; я тобі й пораду дам. Чи ти знаєш ту капличку, що в кінци парка? — Як не знати? одвітив Кондратович; а сам аж затрусив ся від радости. — От у сюж капличку, — каже родич, — Потоцький перерядившись старцем***), що суботи ходить відмолювати у Почаївської Богоматери гріхи, що за тиждень назбирають ся. Завтра субота; устанеш раненько, то там його і застанеш,

*) городи — міста.
**) ланець — обідранець.
***) старець — жебрак.

як сотника в горосї і що душі твоїй схочеть ся, те з ним і зробиш. — Кондратович почувши се, як на сьвіт народив ся. Зараз і вигадав, що йому робити. Велика радість для чоловіка — помочи тому ворогу, котрого покарала зла годинa, а ще більша, віддячити моцному ворогу. Здасть ся, карасш його не за одного себе, а за всїх, за все те лихо, що він робив людям. І ще чорти не бились навкулачки, як Кондратович, узявши добрий малахай, потяг у парк до капличкн. Не заходячи до неї з півгонів, забрав ся в гущавину тай стереже Потоцького, як той кіт мишу. Тільки почало трохи розвиднювати ся, аж чує Кондратович щось залопотїло, — іде Потоцький такий обірваний та обшарпаний; у сіміразцї, іще й з торбою через плече. Кондратович і дух притаїв, оком не змигне; дивить ся — увійшов Потоцький у капличку і став молити ся. То простягнеть ся крижем, то кулаками в груди себе стосує, то руки до гори підіймає — живий на небо лізе. Устав Кондратович, аж трусить ся, так йому захотїлось напити ся тої пімсти. Дав Потоцькому трошки помолити ся, а там увійшов у капличку, ударив кілька поклонів, і став голосно молити ся: — Найсьвентша Матко — каже, а сам своє думає: — Пошли усякого шастя, здоровя, талану і довголїтя дїдичу нашому, ясновельможному пану Потоцькому, за те, що він нас дурнїв вчить і до розуму доводить! Нехай він і дїти його панують над нами до кінця сьвіту! — Потоцький притулив ся в кутику і слухає, аж облизусть ся; як маслом його по душі маже тою молитвою. Зараз пізнав, що то той шляхтич. котрому вчора задав він шваби. Скінчивши Молитву, Кондратович обернув ся до Потоцького, тай питає: — А що ти тут робиш, старче? — Молив ся, вельможний пане, — одвітив Потоцький, низенько вклонившись і затуляючись торбою, щоб часом не пізнав його шляхтич. — А маш голку? — Бач, який розумний!—подумав Потоцький,—мабуть вже у його голка є. — Чи маш голку? гунцвот, лайдак! гримнув Кондратович, визьвірившись на Потоцького. — Нїма, вельможний пане, — одвітив По-

тоцький, а сам мерщій до дверий думає: От собі на лихо навчив чоловіка, щоб не задав він менї такої ще прочуханки, як я йому вчора. — Німа крикнув Кондратович, простягаючи руку. — Ось дивись, — каже, — я гоноровий шляхтич, мав кілька морґів землї, два конї, корову, чотири свинї — і у мене є голка, щоб не ходити обірванцем, а ти гольтіпака, ланець, безштанко, а в тебе нема!!! — Та се кажучи, хап його за чуб: вихрив, вихрив, далї голову між колїна, ну його шмагати малахаєм; шмагає, шмагає, а сам приговорює: — Оттак батько наш Потоцький звелїв дурнїв вчити, та на розум наводити! Не я тебе бю, а бє власна його рука. — Супонїв, супонїв, поки він не зомлїв. Вдоволивши серце й душу, Кондратович плюнув на Потоцького тай пішов собі до родича. — А що? спитав родич, побачивши Кондратовича. — Знатного перегону задав, — каже Кондратович усьміхаючись: — Буде згадувати ту голку що суботи! — Тікай же швидче, а то щоб він на шибиницї тебе не провітрив! — За що?... хібаж не сам він звелїв менї дурнїв вчити! Аджеж я торощив не його, а старця і ще власною його рукою.Та кудиж і тікати від Потоцького? Хіба на той сьвіт, а на сім не сховаєш ся! — Та воно так, тільки гляди: ти сам знаєш, що у тих маґнатів така правда, як у цигана сорочка: і коротка і латана. І правда та у них, як кий в руцї: яким кінцем схоче, тим і вдарить. — Оттак поговоривши, тай прислухують ся, яка буде чутка об Потоцькому. Аж ось, зайшов до родича з двору служонци тай каже, що гетьман вчора на польованї трошки застудив ся, тай занедужав. На другий день тільки вернулись з костьола, аж прибіг козак Чи тут, — питає, — гостює пан Кондратович? — Тут, — каже родич, — а на що вам? — Гетьман кличе до себе: нехай швидче йде! Сьміло пішов Кондратович до Потоцького, думає собі: — Що буде, то й буде, а буде те, що Бог дасть. Тільки побачив його Потоцький, зараз і крикнув: — А що, чи маєш тепер голку? — Тільки вже спитав не так, як тогди, а ласкаво, усьміхаючись.

— Маю, ясновельможний пане! — одвітив Кондратович, показуючи голку. Глянув на неї Потоцький — неначе не бачив, а там вже не тільки очи, і спина бачила ту голку. — А чи не прийшлось тобі навчити якого-небудь дурня? — питає гетьман, а сам пильно дивить ся на Кондратовича. — Як не трафлялось, ясновельможний пане! — сьміло відповів Кондратович: — Вчора у каплиці спіткав якогось старця і добре одшмагав, — довго буде згадувати ту голку. — Тут Потоцький став розпитувати Кондратовича, відкіля він і зачим приїхав. От він і росказав йому усе, що треба. Гетьман ласкаво його вислухав, узяв лист паперу, щось написав, тай каже:

Озьми сей розказ і віддай його найстаршому економу, то все зробить ся, як тобі й не снилось! Кондратович подякував гетьману, поцїлував полу його контуша і пішов з кантору. Тільки прочитав той лист економ, як витріщить ся, як крикне: Кілько лїт служу ясновельможности, а він менї десяти гроший не опдарував, а тут чорт-батька-зна кому і за що дає гроші і землю! — Се ж моя земля, — каже Кондратович, — ще батьківська. Не свою дає, а ту що пан Трудурський заграбив! — Розказуй не свою!... Потоцький звелїв в придачу до твоєї землї дати у трое тільки, і ще двісті дукатів, от-що! — Так тобі жаль чужих гроший, а не жаль чужої спини? Позавчора Потоцький всипав менї двісті канчуків, а сьогоднї відсипав двісті дукатів: так покуштуй перше канчуків, то тоді вже і завидуй ласцї ясновельможности. — Забравши гроші і розказ до пана Трудурського, Кондратович подякував родичеви за пораду поїхав собі до дому, веселий і щасливий. Хоч спина ще не загоїлась, так думка-ж і серце вже не та. Не прийшло і тижня після того, як поїхав Кондратович, прибіг пан Трудурський до Потоцького, і тут йому в ноги. Змилуй ся, ясновельможний пане, — заголосив — пся-кров, гунцвот Кондратович віку менї збавив, до полусмерти зашмагав канчуками, трохи голови не відкрутив із чубом. — За віщо? — спитав Потоцький. — Чорти його батька знають, за ві-

що! Стрів мене одного у лїсї, тай пита: «Маш голке?» Нема, кажу. А він як крикне: «Ах ти голодранець! патшай,» каже показуючи застромлену у рукаві голку: — «Я з ласки пана Потоцького обиватель, а ти наймит, приплентач, і в тебе нема?» За чуб мене, стяг з коня і давай тращить. Та ще й приговорює: «Оттак батько наш Потоцький звелїв дурнїв вчити, та на розум наводити! Не я тебе бю, а бе його власна рука!» Пан Трудурський думав, що Потоцький почувши се, розлютить ся і звелить повісити Кондратовича, а Потоцькому і байдуже: регочеть ся собі, аж за живіт береть ся. Трудурський, щоб його розжалобить, розказує, яка важка рука у Кондратовича. А Потоцький ще гірш сьмієть ся, аж ніжками дрыгає. та регочеть ся. Деб то йому не знати, яка там рука у Кондратовича! Далї, як натїшив ся в волю, і питає пана Трудурського: — А в якій ти школї вчивсь? — В Минжиріцькій, у піярів, ясновельможний пане, — каже пан Трудурський. — А як ти добре вчивсь і слухав своїх научителїв, чи була тодї за се яка винагорода? — Як же! патри*) вішали менї на ланьцушку мідяну бляшку, а мати годувала марципанами з міґдалами. — Ну, як вернеш ся ж в майонтек, то зараз відіцли Кондратовичу сто дукатів за те, що він добрий учень. — Пан Трудурський став спорити, так, куди! Потоцького не переспориш: що він раз сказав, то так і буде. Його воля усім закон. Довго втїшались тою голкою. Далась вона не одному в знаки, не одного шпигнула. Було, як хто хоче віддячити своему вороговi, то й чіпась ся його. «Чи маш голку?» Як нема — то й бе і товче його. Хтоб куди не їхав, то хлїба не візьме на дорогу, а вже голку застромить у рукав.

---

3. Потоцький та баба Зазуля.

Одного разу — в осени се було — стара баба Зазуля, пійшла в лїс по опеньки. Чи назбирала вона

*) патри — ксьондзи.

їх, чи може ще тільки почала збирати, коли — дивись на бік — аж їде пан Потоцький з рушницею через плечі й собаки рядом біжать. Як стояла, так і отеріла стара, ані ворухнеть ся. (Пан Потоцький кого-б не зустрів поодинчого, то щось йому та вкоїть — тим і боялись зустрічати ся з ним). Стоїть ото, кажу, вона, всім тїлом тремтить, мов у пропасниці. Підїздить до неї пан: — А що ти ту робиш, бабусю? запитує її пан. — Оненечки збираю, паночку, — на силу промовила вона. — А як ти прозиваєш ся? — Зазуля, паночку. — А так, ти зазуля, а я тільки сього й шукав. Вилазь на дерево, та куй по зазулиному! — Я стара, не вилїзу, паночку — крізь сльози промовила баба. — Лїзь, я підсаджу тебе, зазулько. — Стала баба горяпкати ся на дерево, а він її гарапом і давай підсаджувати. Вилїзла ото баба на дерево, стала на гіляку та й стоїть, трусить ся.— Починай кувати! гукає пан. — Ку-ку! ку-куъ... закувала баба. Пан живо націлив ся з рушниці на бабу — бух! так та Зазуля і впала з дерева до долу. Вбив кражий син. Під'їхав пан до баби близше, подивив ся, пореготав ся з Зазулї і поїхав собі дальше.

---

4. Як Потоцький убив молодицю.

Раз подобалась Потоцькому якась дуже гарна молодиця, та не піддалась: чого вже він їй не давав, як біля неї не заходжувавсь! От чортяка і вхопив за серце маґната: призвав до себе якогось дотепного маляра Влоха і звелїв йому списати з тої козачки портрет. Як скінчив Влох той портрет і приніс його до Потоцького, привели і молодицю. Глянув маґнат на неї і на портрет — стоять перед ним як дві сестрі; обидвіж такі і гарні і смутні і тим усе гордим поглядом на його дивлять ся. Довго Потоцький дивив ся на портрет, а там понуро глянув на козачку тай каже: Бачиш, як я поважаю твою красу? І внуки побачать, яка ти була гарна; а за те, що твоє серце

не приклонилось до того кохання, ти повинна смерти; коли не менї, то не дістань ся ж нїкому!... Вихопив ізза пояса пістоль, тай застрілив небогу.

---

5. Потоцький і горшкодрай.

Ішов горшкодрай через село і кричав: Горшки направляти! А Потоцький се вчув прикликав горшкодрая до себе: — А чо' ти кричиш, чоловіче? питає маґнат. — А я кричу, щоби давали ґоршки направляти. — Ци ти так людий дуриш, та дурно грошї береш, ци ти такой направляєш? — Горшкодрай каже: — Я таки направляю. І сказав Потоцький до горшкодрая: — Стій ту на ґанку, доки я не вийду; зачекай на мене! І винїс горнець і пустив з гори з ґалєриї на плитки. І розсипав ся горнець на дрібні кавальчики. А горшкодрай сів тай над горшком плаче, бо не годен горшкови жадної ради дати. А знає горшкодрай, що го чекає велика кара; як направить горнець, то двайцять пять ринських, а як не направить, то двайцять пять буків. Виходить кухар і каже до горшкодрая: Кобис зложив горнець до куши, а як будуть в горшку дїрки, то я тобі пораджу. І горшкодрай зложив горнець і і вбрав в дрів і принїс до кухнї. А кухар взяв лою і обілляв з середини горнець, що ся позатикали в горшку всї малі дїри. І налляв зимної води і виправив кухар горшкодрая до пана. І принїс горшкодрай і поставив на стіл і вода не текла. Дав горшкодрасви двайцять і пять ринських і відправив його далї в сьвіт горшки направляти.

---

6. Як Потоцький учив людий у браму їздити.

Пан Потоцький казав раз поставити браму серед пустого поля, а коло неї кількох гайдуків з канчуками. То вже ті пильнують: хто їде полем, так собі, напрість, то що його там обходить якась брама там,

де нема дороги, ото гайдуки зараз кричать: «Стій!» То бідолаха стає, бо видить, панські гайдуки. А вони до него: — А ту, сякий-такий, куди їдеш? Не бачиш, що тут наш ясновельможний пан браму поставив? То як ти собі гадаєш, на що він се робив? На що собі кошту причинював? А на те, щоби такі дурні, як ти, не їхали куди будь, тілько щоби в браму їхали, як належить ся! — Тай стягають раба божого з воза, простирають на серед поля, сиплють двайцять пять нагаїв, ще й приговорюють: — А щоб ти знав, як по за браму їздити!

7. Огонь.

Іде пан Потоцький і здибає хлопа. Каже: — Маєш вогонь? Каже: — Маю. Ну, зробиж менї до трох разів вогонь; як не зробиш до трох разів, то дістанеш сто нагаїв, а як зробиш, до дістанеш сто рублів. — І той кресилом зробив і дістав сто рублів. А другий то з боку видів і мав в тім заздрість і взяв, пішов, купив собі крисильце і дістав собі губочку і каже: — Е, той дістав сто рублів, дістану й я. І взяв, сів собі коло дороги — Пан Потоцький їде. — Маєш, хлопе, вогонь? — Каже: — Маю. — Зробиж менї до трох разів вогонь, а зроби хутко, бо курити хочу. Як не зробиш, дістанеш сто буків, а як зробиш, дістанеш сто дукатів. А той креше, креше, креше, пять, шість раз і нема вогню. За шестим разом пан Потоцький каже козакам: — Дайте му сто буків. — Як Івана положили, як му сипнуть сто буків, ледво що встав. І Івана до дому аж принесли. І Іван обляг і в гріб пішов.

8. Наука.

У Потоцького та лїси й тепер здорові, а тоди що більші були — за того.... А у його були там і

лїсничі і куренні і всї там були. То звісно: панський лїс крадуть — тай продають.

От довідав ся пан Потоцький, що так його лїси переводять: — Стій же, я вам дам! — А льокай, що з ним їздив та підслухував, та тим: Стережіть ся, каже, братя, бо Потоцький дочув ся, що лїс продаєте, та казав, що швидко приїде лїса оглядати. Ті лїсничі, як почули, мерщій позгромаджували свїже гілля, свїжі пеньки снїгом поприкривали — і ждуть уже Потоцького.

Коли підняла ся така хуґа — свїта не видно, — мете! А в лїсїс аж виє. Бачать, під'їздить якийсь чоловік до куріня у простій одежині. Зліз з санок, а ті зараз і пізнали вже, що то сам пан Потоцький, тай нїчого.... Здорові, люде добрі, пустїть коло вас погріть ся! — Сїдай, грій ся! — кажуть.

От, посїдали всї біля багаття*) і пан Потоцький з ними, балакають. Потоцький і каже: — Продайте, хлопцї менї дерева! — Що, як то? Панське добро, та щоб ми продавали? Такого доброго пана? — Я вам, каже, і могоричу поставлю. — Могорич, кажуть став, випємо, а дерева не продамо; ми панського добра стережемо як ока! — Виняв Потоцький з саней боклаг горівки — так може відрі в дві — поставив. Сидять, пють... То, бач, він хоче їх підпоїти, сам там пів чарки випє, а їх наповас... Та де там мужика одуриш.

Попили ту горівку: він все таки лїзе: — Продайте, хлопцї! — Та раз тобі, кажуть, сказали, невіро, що панського добра не продаємо без пана! — Він знову: — А можеб ви, хлопцї, продали! — Гей! хлопцї — гукнув отаман а візьміть лишо його, чого воно, оця невіра, хоче? — Хлопцї так і розіпяли Потоцького, тай давай шкварить! Ушкварили йому крізь штани може з пів сотнї: — Ото, щоб ти не підбивав добрих людий на зле діло! Їдь, та нікому й некажи! — Потоцький зняв ся, поїхав, та вже нікому й не хвалить ся, чого заробив.

---

*) багаття — ватра — розложений огонь.

Після того збірає він усю свою службу. Зійшли ся всї. От він велить позвать: — Позвіть менї такого то отамана і таких то лїсничих. — Тих кличуть, а у них й душа похолола: — Оце буде! думають. — Прийшли поздіймали шапки: — Здорові ясновельможний пане! Чого ясновельможному ґрафу нас потреба? — А Потоцький поздоровкав ся з ними тай каже: — Кажуть, до вас щось приїздило дерева з мого лїса купувати. — А приїздило, ясновельможний пане, приїздило! — Щож ви йому сказали? — А що ми йому сказали, ясновельможний ґрафе? Сказали: Не продамо; ми панського добра стережемо як ока! — А він вам що? — А що, ясновельможний ґрафе, горівкою хотїв підпоїти. — А ви що? — А ми горівку випили, а його батогом вибили. — Ну, добре, добре! Так і треба панського добра стерегти! Отже вам за те, хлопцї, по дукату! — Ті подякували і пішли.

II.

НА НАШІЙ — НЕ СВОЇЙ ЗЕМЛЇ.

1. Як пан Д. на Поділю приймав економа.

Було се в червнї, сонце сходило на зовсїм чистім видокрузї і заповідало день скварний, подібний до тих чотирьох неділь, що при ненастанній спецї давали ся чути хлїборобам. Нічна роса відживила була троха поникли та вже до половини зівялі трави і корчі. В селї С. стояла глибока тиша. Де-де лише молода жінка з відрами йшла по воду. Втомлені безсонницею вартівники з нічної черги вертали до двора із фільварку, готуючи ся з варти йти на панщину. Перед дворським ґанком стояв молодий чоловік у попелястій куртцї, опережаний ремінним поясом, за яким з боку застромлена була цунка нагайка. Його осїдланий кінь стояв за брамою привязаний

до штахет. Сей молодий чоловік мав під курткою в лівій пазусї пачку паперів, із яких лише ріг вистирчав із за одежи. Ся пачка складала ся з кількох аркушів, між якими два були стемпльовані. Се були сьвідоцтва дані йому «обивателями», у яких служив той молодий чоловік. Зміст усїх тих сьвідоцтв був однаковий; кожде висловлювало що його милость пан Н. Н. пробуваючи стільки то й стільки часу «в обовязку» економа поводив ся вірно, тверезо і чесно; а що забажав «пробувати иньшого щастя», то прихиляючи ся до його жаданя, по повнім обопільнім сквітованю видаю йому отсе сьвідоцтво, яке обік витиску мойого гербу печатю отсе підписую Н. Н.

Той молодий чоловік, що шукав служби, приїхав іще вчора вечером до С., а не бажаючи того дня задля спізненої пори являти ся до дїдича, розпитав у жида шинкаря, коли міг би найлїпше трафити, аби застати дїдича в дворі.

— Удайте ся до дня, поки пан ґраф не виїде в поле, — відповів шинкар. Отже шляхтич устав до сходу сонця, та поки добудив ся жида, поки з ним обрахував ся за нічлїг, поки осїдлав коня і доїхав на ньому до двора, вже дїдич попередивши схід сонця, виїхав верхи на звичайну проїздку. Байдуже про се, досить, що вже не застав його молодий чоловік, що ждав з паперами перед ґанком.

Та не довго чекав. Сонце ще не підняло ся зза гори, коли на запіненім коні пан ґраф вернув із привязаним позад його люзаком*) Вбіг тропом на подвірє, а побачивши молодого чоловіка, з офуком запитав його, злїзаючи з коня:

— Ви хто такий і в якім дїлї прибули?

— Я Рох Юрґевич, прибув шукаючи обовязку економічного. Вельможний ґрафе, ось мої папери.

— Пізнїйше перегляну, — мовив ґраф. — А перше здай менї «вашець» екзамен. Умієш добре валити в шкіру? Бо у мене на тім лежить увесь розум

*) Люзак — зайвий, неосїданий кінь.

економа, а нагайка в моїх добрах, се економічна учителька. Махаєш нею «вашець» часто і густо?

— Не повстидаю ся, ясний ґрафе — мовив з усьміхом і підкручуючи вуса Рох Юрґевич.

— Зараз тут нам покажеш пробу, — відказав пан ґраф, і повівши очима довкола подвіря, побачив мужика, що вийшов з поблизької хати, йшов у поле побіч двора з шапкою в руці і з вилами на плечі.

— Ходи сюди хаме! — крикнув ґраф на нього.

Мужик прискорив ходу і підійшов до ґанку.

— Клади ся, хаме, а «васць», пане Юрґевич, покажи, що вмієш.

Зовсім не зачудований сим наказом свойого дїдича, не питаючи, що провинив і за що мають його бити, байдужно якби виконував звичайну річ, мужик простягнув ся на землї як довгий, спустивши зрібні штани і підстеливши собі шапку під бороду. Юрґевич добувши нагайку зза пояса, взяв ся до роботи і що сили бив простягненого на землї мужика без придержування. Спадала з гори зі свистом тверда, ремінна нагайка, за кождим ударом лишаючи кровю закипілі синці на обнаженім тїлї, а мужик лише стогнав глухо. Таких ударів приняв уже був 15, коли знетерпивши ся ґраф відпхнув Юрґевича, вихопив у нього з руки нагайку, станув на його місцї і сам давай бити мужика. За першим і за другим ударом з руки дїдича мужик подвоює стогін, за третїм ударом нагайка урвала ся і сам держак лишив ся в ґрафовій руцї.

— Ось як трутня бють! — крикнув задоволений сам із себе ґраф до Юрґевича. — Тобі, блазне, до «мши служити, а не бути економом на Поділю. Ідь до чорта! Се мовлячи, кинув йому держалко нагайки, а Юрґевич відійшов шукати нагайки, що від розмаху ґрафської руки відлетїла була на кількапайцять кроків.

Тимчасом висїчений мужик звільна підняв ся і затягаючи штани на себе підійшов до ґрафа і впавши до ніг стискав їх по звичаю «за відібрану кару».

— Адже правда, хаме, що той трутень бити не вміє, — мовив до нього ґраф.

— Пане, — підповів йому мужик з покорою. — Не дав би я ваших трьох батогів за його пятнайцять.

Підлещиний тими словами, ґраф погладив себе під бороду і вийшов до покою, де на нього чекало сніданє. Мужик пішов у поле до роботи, а Юрґевич позвязувавши шнуром свою нагайку, поїхав далї шукати обовязку.

Коли хто з читачів обурить ся сим описом, то перестерігаю його, нехай свою чулість заховає на щось лїпше; перейдемо ті варварства, що діяли ся мало що не на моїх очах. Певно, що застановляючи ся над розповсюдженим станом неволї від найдавнїйших часів, чоловік говорить зітхаючи: «Так було від віків і так певно буде ще довго. Алеж чи промовчанє оправдує насильства, а сумлїнє праведного і неправедного хибаж се марна злуда? Можливо що й під тутешнїм урядом есть закони, що карають такі і тим подібні варварства, але ті закони майже все будуть безсильні против надужить і того безпосереднього домашного панованя; там чоловік, як у нас, зістаєть ся власністю подібного до себе чоловіка. Та вернїмо тимчасом до заповіджених малюнків.

Я бачив просторі села, яких дїдич Б. М. поражений умовою хоробою велїв собак повбивати та постріляти у мужиків когути, бо кождий голос збуджував у нього напад шальги. Горе мужикови, що в його присутности крякнув, кашльнув або витер ніс; його катовано немилосердно мов за Бог зна який злочин. Нераз у нападі своєї химери молодий маняк велїв бити селян без лїку, а сам звичайно дрімав у часї екзекуції. Підвладні посїпаки не покидали бити, поки пан не пробудив ся, і скатованного провинника мусїли виносити з подвіря, бо своєю силою не міг поступити ся. Оттим способом панував сей маняк кількапайцять лїт у своїм маєтку і панував би й доси, як би шурин мало що лїпший від нього, змовивши ся з иншими вірителями, не позбавив того безумця маєтку.

В моїм сусїдстві, бо лише дві милї відси жив пан І. П. До таких самих огидних вчинків додайте його безприкладну розпусту. Насилував шестилїтнї дївчата і не одно з тих дїтий оплатило смертю сесе знущанє над нимн. Показало ся згодом, що та потвора не пощадила й власних дочок. До того просяклий венеричною отрутою анї одної хати в тій широкій маєтности не лишив без тої памятки. Страшенно було бачити ту гарну і сьвіжу подільську кров затроєну в жерелї житя, тих молодих селянок без носів, з вигнилим піднебінєм, що переносили з покоління в покоління зародок страждань і соромного каліцтва, а тому, що розбещений на всяку розпусту, дїдич знущав ся безкарно, не лякаючи ся анї людського суду, анї докорів власного сумління.

Близько того маєтку живе дїдич, що в тиранстві над селянами не уступає нїкому. Ось який учинок дасть про нього докладне поняте. Пастух, що стеріг його овець, не доглянув, як вовки покалїчили барана новокупленого до череди. Наперед бачучи, що його ждало, пастух утїк, зложивши неживого барана під дубом. Другого дня його зловили, на розказ дїдича привязали до того самого дуба, під яким лежав неживий баран.

— Їдж, собако, того барана, якого ти дав надїсти вовкам, — сими словами відізвав ся дїдич до нього.

Се було в червнї, хробаки вже були намножили ся в баранячім стерві. Привязаний до дуба пастух не маючи навіть вільних рук, дочекав ся тої муки, що хробаки розточивши бараняче стерво перенесли ся на вязня і точили його на подобу того скотячого стерва. Серед якої муки в смороді, голоді, справдї жив цїлї три дни, а поки сконав, хробаки виїли йому очи і тими дїрками дістали ся до мізку. Читав я про туртури, які завдавали монахи в вязницях сьв. Інквізиції в Еспанії, але не пригадую собі, щоб у творі ксьондза Льоранте я здибав таке страховище. В дубинї в Р. стоїть хрест поставлений під дубом, де згиб

той пастух такою лютою смертию. Той хрест велів поставити богобойний дїдич.

Та сама потвора веліла живцем у муравлисько закопати парубка, що викрадав йому мід з пасіки. Та над тим муравлиськом я не бачив хреста. Поки говоримо про ті безправства, не забуваймо про мого сусїда У..., хоча сему пралатови задумав я присьвятити окрему главу. Тут згадаю лише мимохідь, що той дїдич караючи мужика за крадіж доконану в лїсї, велів йому один за одним вирвати чотири зуби за чотири зрубані берези. Було се тодї, коли Г. був у нас ґубернатором. Повідомлений про сей злочин ґубернатор визначив комісію. Притягнено до сеї справи і инші гріхи У., комісія тягла ся довго, дїло пішло аж до Петербурґа, У. сипав грішми і вийшов чистий і оправданий.

Пан Хамец у П. продає дївчат своїх підданих по 120 руб. асіґнаціями за штуку на вибір. Так само П. в Осламові немилосердно внущаєть ся над кождою бідолашною, що посьміє ратувати ся втекою. Обнажених, привязаних до стовпа, з обголеними головами тих дївчат люто сїчуть лозами, а потім у найбільшу спеку вони мусять робити в полї під голим небом, несьміючи нїчим прикрити голови. Проїздячи недавнього часу через Осламів бачив я ті нещасні жертви, яких у тім станї гнали в поле до роботи. Вид тих дївчат з оголеними головами був страшенний. Коли я запитав, чим провинили ся ті нещасні, посїпака, що йшов за ними, відповів з осьміхом, що перучи шматє погубили в водї сорочки, а знаючи, що їх чекає, поховали ся були, але швидко зловлені і приведені до двора на розказ самої панї і в її присутности вчора відібрали кару; тепер — додав — гоню їх полоти пшеницю. І гонячи ся за ними з батогом кликав:

— Далї поспішайте, бо як до вечера пшениця не буде виполена, то вас чекає ще раз така холоста.

Годї висловити омерзїнє, яким був я пронятий.

Та таких добрих, покірних, вірних, послушних, роботящих, задоволених малим, як дївчата тутешнїх селян; якеж мусить бути серце у тих людий, що так

знущають ся над тими бідолашними! Я бачив на суконних фабриках у деяких тутешніх дїдичів, як над молодими дівчатами роблено насильства, против яких здрігасть ся природа. В Хл. є фабрика обрусів і сервіст, що рівняють ся голяндським тонкістю й узорами; там за варстатом працює кільканайцять дівчат, і всї ті нещасні сотворіня пропахли венеричною отрутою, защеплено їм сином удови, дїдички того села. Той леданцо, варт шибениці, може буде повітовим маршалком при найблизших виборах.

Якийсь пан Янїцький з Брацлавщини оповідав менї байдужно, що в їх повіті державцї дібр Болеслава Потоцького зробили на три роки угоду з низшим судом, щоб за мужа вбитого під нагайками платити справникови не більше як 400 рублїв сріблом, а за жінку 100 рублїв. Не маючи серця записувати більше тих староховищ, я закінчу сю главу увагою, яка може пізнїйше придасть ся сему краєви.

Не знаю, як довго дїла можуть стояти в тім станї, але се знаю, що закон, який би змусив дїдичів що року увільнити в своїм маєтку десятого мужика, був би спасеним, додавши ще й сю умову, що кождий мужик, який може дїдичеви заплатити 150 рублїв срібних, в кождім разї може викупити ся з підданства. Наші загорільці не мали тої думки, коли задумували повстанє в тих провінцях. Хотїли від разу піднести шлюзи і оголосити мужиків свобідними — гарно булиб довершили дїла! Маємо поняте, що таке прим. деспотизм султана; мало бракувало, щоб ми не пізнали, що таке деспотизм слїпої і одуреної юрби. Під панованєм тої юрби злочини і власти множили ся-б в однаковій мірі. Розлючене хлопство, віддане пяństву, темне, жорстоке, безсердечне, скинувши наложене на нього ярмо, чим довше двигало те яром, тим лютїйше булоб налягало на всякі безправства та страховища. Вирізати ляхів і жидів, се був би їх найперший оклик.

Осягнувши ту мету, сплїндрувавши та попаливши пляхтецькі доми та місточка заселені жидами, почали би мордувати одні одних. Тоді хтобудь зпоміж

нас, припадком утікши з їх рук, дивлячи ся з далека на вигорілі села і місточка, мовив би зітхаючи: — Ні, люди засуджені на неволю, бо загалом людський рід, окрім рідних виїмків, складаєть ся із злих і ледарів, із одної крайности впадає в другу, а не вміючи задовольняти ся розсудливою свободою, мусить повзати перед гіршими і так самогідними та лютими...

Але годі вже на сьогоднї сеї мазанини.

---

2. День забави молодого Подолянина.

З'їхали ся гості до п. Черкаса, сама молодіж з околиці, в сім або десять осіб. Жінок у тій компанії не видати, кождий куцо одягнений, при острогах, з люлькою в зубах і з нагайкою в руці. Переважно ученики кременецької школи, так як і п. Черкас, але Кременець тому не винен, що буйна і непогамована молодіж, бушуючи без цїли при чарці і дівчатах, збираєть ся до найбогатійшого з поміж них і там для забави завдає туртури двірській челяди і селянам повернутим на худобу.

В тій компанії Людвік Черкас перед веде і як хозяїн і найвигадливійший у виборі катовань над підданими йому людьми. Явний, бо власною матірю признаний байстрюк, такогож як він гонителя Антона Дульського, білявий, малий і підсаковатий, пригадує рисами сову, крота і куну. Між гістьми визначають ся А... дідич села Кулова, або радше розвалин села Кулова, бо дві части селян уже розігнав той молокосос, далї К. Б., розмазня, підлий, трус, що не шанує власної матери, дідич на части села Калівки, в злочинствах рівнять ся М-ському, з яким живе в сусідстві. Далї йдуть свояки Черкасові У... М... Білецькі, драби плечисті і вусаті, а вся їх заслуга в тім, що вміють пити і бити батогами. Але в обох сих точках признають першенство Черкасови.

Дванїцята година, спека нестерпима, гості вже поснідали порядно і по горілці та закусках опорож-

пили чимало чарок волоського вина. Господар веде їх до стайні, в якій завсігди стоїть кільканайцять упряжених і верхових коней. В стайні порядок взірцевий. Коні виблискують як ляльки, а стаєнні люди стоять кождий при своїй клітці випростуваний як салдат перед командиром. Черкас погладив білою хусткою першого коня до якого наблизив ся, а побачивши бруд на хустці, буркнув два слова. В тій хвилі приготовані на се катюги хапають стаєнного, що стоїть біля сего коня, і одни посіпака вичислює йому 50 батогів; се звичайна міра, менше у Черкаса не бють, хіба за більше можна поторгувати ся. Підчас тої бійки гості прохожають ся по стайні і бавлять ся, розмовляючи байдужно про коней, а висічений стаєнний, відібравши удари, бере греблицю і щітку і починає чистити коня.

Але щож се за зойк чути біля причілки стайні з підведенного боку? Хозаїн із гістьми виходить сам із стайні. Обступили якийсь предмет що лежить на землі і сьміють ся голосно. Комуж то вони так придивляють ся? Отсе обвиті дергами і міцно звязані шнурами лежать на землі два слуги з обголеними головами, лицями обернені до сонця. Отак покладенем горілиць, оповитим немов у пеленках і зовсім безвладним помазано лиця пісною патокою, а зваблені з озігрітим медом овади, мухи та мурашки купами лазять по лицях і завдають собі страшенну учту. Різкий біль доводить мучеників до конвульсийних порушень, і отсим рухам їх лиць придивляєть ся хозяїн і його гості і сьміють ся, мало не тріснуть.

Один із присутних, (коли хочете, скажу котрий) узяв на конець палички шматок лайна, помазав ним місце, з якого вже був зіссаний мід, і нарисував вуси; той учинок показав ся ниним дуже блискучим дотепом і побільшив веселість усіх зібраних. Натішивши ся доволі сим видом зібрані вертають до стайні. Там вичищеного вже коня Черкас знов, погладив білою хусткою, а бачучи, що бруду вже на ньому не було, велів вичислити ще 50 батогів не давно битому стаєнному, щоб його, як мовив, переконати, що кінь

може бути утриманий зовсім чисто. Похваливши той, на їх думку справедливий присуд хозяїна, зібрані гості вийшли з ним до двора, веліявши попереду кождий із них осідлати собі верхівця для проїздки.

Ся проїздка відбута майже чвалом, мала метою оглядини разом із Черкасом численних його фільварків. Та про те вона не забрала часу більше, як дві години. Оббігли гумна, вівчарні, горальні і инші господарські заводи. Бачили на токах молотільників у кайданах обголеними в півперек головами. Були се втікачі, Черкасові селяни, яких відшукано в Молдавії і Бесарабії. Звичайно випаривши їх канчуками Черкас віддає молодших і здібних на зачот у рекрути, а старшим велить у кайданах робити шість або вісім місяців, а що пятниці кождому з них вичислює по сто різок. Жінкам і дівчатам зловленим у бігах також голить голови і волить їх сїкти, а потім засуджує за прядене мішків.

Як у стайні, так і по фільварках та гумнах не обійшло ся без битя канчуками за наказом дїдича і все в присутности гостий, яких ся одноманітність не нудила ні троха. Приїхавши до двора, застали вже накриті столи і засїли до обіду.

Черкасова кухня не визначаєть ся добірністю, тай його гості не перебирають у стравах і напоях; досить їм, аби було богато мясива та волоського вина, а одного й другого подавано до схочу. Остогидло вже й повтаряти, що й при обіді за найменшим кивком хазяїна водили під батогом слугу, що кепсько подав полумисок або обілляв обрус вином. По обіді подано гостям люльки і всї вийшли на ґанок. Перед ґанком стояв старий козак, навмисно покликаний до двора, аби хозяїнови і гостям подав новий спосіб забави. Той козак, на прозвище Іван Вернигора, давнїй слуга Черкасів, освосний з батогами як кінь на московській почті, йде об заклад що за чотири рублї сріб.

видержить сто батогів з чиєї будь руки, окрім — як каже з підхлібним усьміхом — могутньої правиці ясновельможного презеса Черкаса, свого дідича. Сей заклад збуджує охоту у присутних гостий, беруть ся за калитки і чотири з них дають кождий по рублю козакови, який за се має відібрати від кождого, як кажуть по 25 відливаних батогів. Умусивши згоду, борці і добровільний винуватець беруть ся за діло. З яким напруженєм, з якою заїлостю знущав ся над козаком кождий з інтересованих і відбивав даному йому рубля, сє можна порівняти лише з нечутливістю і гартом катованого драба, що більше як годину витерпів у тих тортурах.

Ся забава і веселі уваги над нею заняли хозяїнови і гостям час аж до вечері, що була лише повторенєм обідної учти з тою хиба ріжницею, що покликано скакуна, який грав на торбані і пописував ся козацьким танцем та співанєм сороміцьких українських пісеньок.

Так гарно проведений день треба було закінчити остатнїм учинком, характеристичним для сеї підлої зґраї. І в самім ділі, коли почало смеркати ся і поки гості забрали ся до спочинку, вислані в село стаєнні козаки привели хозяїнови та гостям декілька дівчат, силою вхоплених із селянських хат. Роздягнені до гола з наказу хозяїна і кожда в тім стані впхнена до спальні одного гостя, служила всю ніч жиром для тої розпусної і ґа всяку погань вигадливої молодїжи, а тим часом козаки нагаями відганяли материй тих нещасних, що стояли за плотами і сьміли тілько плакати.

Чи описую тут забави обивательських синів на Поділю, чи може сваволю Айрокезів та Гуронів? Нї, Айрокези та Гурони знущають ся над ворогом зловленим у битві, але моїх земляків нїхто не мучить і не грабить. Нам судило ся бачити се і терпіти за їх

злочини в тім XIX віці, прозваним віком осьвіти, в країні богатій усіми дарами природи і мало не в тій самій хвилі, коли наші брати добивали ся — свободи для всїх верстов людности Польщі.

Оповіданя про Потоцького передруковані з Етнографічного Збірника том VI.; пісня про Бондарівну з Кієвської Старини том 41 (1905 р. жовтень); "На нашій не своїй землі" в Літ. наук. Вістника 1907 р. за січень.

ЗМІСТ.

стор.

Передне слово 3

ЧАСТЬ І. ПАН ПОТОЦЬКИЙ.

Пісня про Бондарівну 5
Голка 7
Потоцький та баба Зазуля 12
Як Потоцький убив молодицю 13
Потоцький і гошкодрай 14
Як Потоцький учив людий у браму їздить 14
Огонь 15
Наука 15

ЧАСТЬ ІІ. НА НАШІЙ — НЕ СВОЇЙ ЗЕМЛІ.

Як пан Д. на Поділю приймав економа 17
День забави молодого Подолянина 24

Цінник книжок.

В Кождій читальни, Товаристві і в кождім українськім домі повинні бути отсї книжки:

Нація як правна ідея й інтернаціонал	20
Сьвята інквізиція	50
Фільозофія соціял-демократії в оправі	2.00
Новітна суспільність і церква	35
Оповіданя про заздрих Богів	15
Панські жарти	40
Здобутя Бастилії	05
О походженю Бога	15
Народність і її початки	25
Основи соціялізму	25
К. Маркс, його житя і наука	15
Прометей	15
Словар чужих слів, котрий числить поверх 12.000 слів	$2.00
Цар голод (про економію)	35
Звідки взяв ся чоловік	25
Про походженє та розвиток мов	25
Селяньство і Соціял-демократія	40

Абу Касимові кащі, віршоване оповіданє 30
Байки 25
Батраки, драма в 4 діях 35
Варвара Убрик 40
Жидівка вихрестка, драма в 5. діях 50
З ласки Родини в 3. том. оповіданє $1.50
Історія Боротьби Віри з Наукою, Дренера $1.50
Історія України, 2 томи, Грушівського ..... $3.
Індустріяльний Юніонізм 25
Камінна Душа, оповіданє $1.50
Кобзар, великий, повний $1.00
Клясова Справедливість 15
Козацька пімства 30
Лис Микита, дуже смішне оповіданє 50
Наймичка, драма в 5.діях 35
Оповіданє про Заздрих Богів 15
Попадя в зільници 15
Панські жарти, оповіданє з остатних часів панщини 40
Плаваючий остров 10
Премудрий Соломон 5
Про Українських Козаків, Татар та Турків 25
Пророцтва Михальди 25
Повернувся із Себіру, драма в 5. діях 35
Прометей, драматичний уривок 15
Початок родини приватної власти і держави 75
Словарець кишеньковий, українсько- анґельський і анґельсько-український 50
Свідки, сценічний жарт в 1. дії 15
Соціялізм 15
Серед вічних снігів і ледів 30
Торбина сміху а мішок реготу 25
Українські пісні 25
Сонник великий 40
Українсько Німецький підручник 30
Як мошко вийшов на спілці з Грицьком 10
Як ковбаса та чарка, то минеть ся й сварка, комедія з співами в 1. дії 20
Двоє, сценічний малюнок на 1. дію 10
За друзї своя, драма в 5. діях 40

Панна штукарка, жарт в 3. діях 30
Хмара, драма в 5 діях 40
Хата за селом, драма в 5 діях 50
Циганка Аза, драма в 5. діях, зі співами і танцями 50
Запорожська Слава, оповіданє 50
Програма Комуністів 50
Женщини і Соціялїстичний Робітничий Рух 30

Біля машини	10
В 10-ті роковини діла М. Сїчинського	10
Збірка розвідок о природних науках	10
Жите, смерть і похорон п. С.С.Ортинського	10
Комуністичний маніфест	25
Клясова боротьба	10
Лист Божий	10
Не любо не слухай, брехать не мішай . .	20
Народна справа в Америці	10
Оригінальний чоловік і инші оповіданя	25
Подорож гулїданів до краю лїлїданів . .	20
Перекази старинного світа	35
Повний співанник, під нотами . . .	60
Про батька Богдана Хмельницкого ..	35
Початки Релїгїї	20
Припізнений московський паспорт ..	10
Польща йде та й не одна а дві	25
Продукція	10
Рухові забави і гри	30
Русин а Москаль	15
Соціялїзм а Релїгія	10
Серед вічних снігів та ледів . . .	30
Соціольогія і соціяльні науки . . .	15
Українці як народ	10
Як люде научились рахувати? . . .	10
Що чувати тепер в рідним краю? . .	10
Через кордон	15
Чотири казки	15

Всї замовленя посилайте на адресу:

NARODNA KNYHARNIA

433 East 9-th St. New York City.

НАЙНОВІЙШІ УКРАЇНСЬКІ ТЕАТРАЛЬНІ ВИДАНЯ.

Американський шляхтич образець в 3 діях ..... 30 „
Безталанна, драма в 5 діях ..... .35
Бувальщина, комедия в 1 дії ..... .20
Бурлака, драма в 5 діях ..... .35
Великий молох, пєса в 3 ох діях 50
Вихрест, драма в 5 діях ..... .35
Глитай або Павук, драма на 4 дії 45
Дай серцю волю, заведе в неволю, драма в 5 діях... 40 „
Двоє, драматичний малюнок на 1 дію . . 10
Добрі дїти, образ з житя амер. школярів на 3 дії 15
Душогуби, драма в 5 діях ..... .35
Душогубка, драма в 4 діях ..... 30 „
Дячиха, комедия в 4 діях ..... .35
За Друзї своя, драма в 5. діях, 40
За Немань іду, оперета в 4 діях ..... .20
Запорожський клад, комедійо-опера в 3. діях ... ... 30 „
Катерина. драма в 4 діях ..... .30
Мазепа, драма в 5 діях ... ... 35 „
На сїножатї, жарт на одну дію 25
На старости лїт, образ з житя народа в 1 дії ..... .10
Наталка Полтавка, комедийо-опера в 2 діях ..... 20 „
На тихі води, на ясні зори, сцен. образок в 4 діях . 25 „
Недолюдки, бувальщина в 3 діях ... . 30 „
Орися, малюнки з міщанського житя в 4 діях ..... .35
Пімста жидівки, драма в 5. діях. ... ... 40 „
Повернув ся із Сибіру, драма в 5 дїях ..... .35
По ревізиї, етюд в 1 дії ..... 20 „
Пошились у дурні, комедия-оперетка в 3 діях ..... .35
Прометей, драматичний уривок ..... .15
Простак, комедия в 1 дії ..... 20 „
Сватанє на вечерницях жарт в 1 дії ..... .10
Сватанє на Гончарівці, оперета в 3 діях ..... .35
Соколики, комедия в 4 діях ..... 35 „
Страйк сценічний образ в 3 діях ..... 20 „
Сьвідки, комедія в 1. дії ... ...15 „
Тарас Бульба під Дубном, драма в 4 діях ..... .35
Терновий вінок, або жертви царизму драма в 4 діях. 50 „
Хмара, драма в 4 діях ..... 50 „
Царицині черевички, комедия в 5 діях ..... .25
Щасливий Край, комедия на одну дію 15
Як ковбаса та чарка. то минеть ся й сварка,
водеріль в 1 дії ..... .20

Всї замовленя посилайте на адресу:

NARODNA RNYHARNIA

433 East 9-th St., New York, N. Y

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY